

*SERGIJE DIMITRIJEVIĆ, Socijalistički radnički pokret
u Srbiji 1870—1918, Beograd 1982, 350 str.*

Knjiga se pojavila u »Nolitovoj« biblioteci »Istorija« prošle godine i bavi se razvojem socijalističkog radničkog pokreta u Srbiji od njegovih početaka do 1918. godine, tj. do kraja rata i oslobođenja Srbije. Prikaz obuhvaća razdoblje od 70-ih godina 19. stoljeća, kada se javljaju počeci socijalističkog radničkog pokreta, do vremena kada se pokret transformira »iz doktrinarnog socijalističkog pokreta u organizovani socijalistički pokret radničke klase revolucionarne orijentacije« (Uvod). Na njegov razvoj utjecali su društveno-politički uvjeti u kojima se razvijao, ličnosti koje su ga vodile i ostali faktori, unutrašnji i vanjski. Nesumnjivo da je socijalistički radnički pokret odigrao svoju ulogu u političkoj i društvenoj historiji Srbije u tom vremenu. Autor u uvodu daje osnovne karakteristike pokreta i posljedice u društvenom i ideološko-političkom životu Srbije koje je izazvao. Začetnik, najveći propagator ideja marksizma i organizator socijalističkog pokreta u Srbiji bio je Svetozar Marković. On i njegovi sljedbenici i nasljednici stvorili su idejne osnove na kojima su nastali na jednoj strani socijalistički pokret koji je u svom razvoju prerastao u klasni socijalistički radnički pokret, a na drugoj strani Radikalna partija koja se od antivladinog pokreta seljačkih masa pretvorila u stranku sitne i na kraju krupne buržoazije.

Prema autoru, na početku 20. stoljeća dolazi do stvaranja socijaldemokratskog klasnog radničkog pokreta. Stvorivši svoju partiju i sindikalne organizacije pokret postavlja temelje revolucionarnog radničkog pokreta. U vrijeme ratne opasnosti, a i u toku imperijalističkoga prvog svjetskog rata pokret zauzima stavove o svim socijalnim i političkim pitanjima, boreći se protiv rata i ratne politike svoje i inozemne buržoazije, a za mir i u prilog oktobarske revolucije.

Knjiga je podijeljena na šesnaest dijelova koji kronološki i problemski prate etape u razvoju socijalističkoga radničkog pokreta u Srbiji. Prema uvodu i građi koju obrađuju ti dijelovi čine tri cjeline. Od I do IV dijela obrađeno je razdoblje od osnivanja socijaldemokratskih organizacija i organizacijski razvoj od 1903. do 1914, a od V do XII dijela politika Srpske socijaldemokratske stranke (partije) i socijaldemokratskog pokreta u cjelini. Od X do XV dijela obuhvaćeno je razdoblje prvoga svjetskog rata. Svaki dio sadrži nekoliko poglavlja koja se bave konkretnim pitanjima važnim za razvoj pokreta.

U I dijelu autor daje historijsko-političke i društveno-ekonomske prilike u Srbiji u vrijeme nastanka i razvitka socijalističkog radničkog pokreta.

Pokret se javlja u određenim unutrašnjopolitičkim i vanjskopolitičkim prilikama. Vanjskopolitički položaj Srbije karakteriziran je potpunim oslobođenjem od Turske nakon 1878, a po unutrašnjem ustrojstvu bila je centralizirana monarhija pod dinastijom Obrenovića koja se oslanjala na vojsku i birokraciju. U vrijeme prodora socijalističke misli vrlo je važna bila društvena struktura Srbije. Autor navodi precizne podatke, tablično organizirane, o nacionalnoj strukturi Srbije. Usko su povezani i podaci o klasnoj i socijalnoj strukturi stanovništva. Navedeni su i podaci o brojnom stanju i položaju seljačkog stanovništva. Osim statističkih podataka prikazani su i procesi diferencijacije na selu, a time i u cijeloj društvenoj i ekonomskoj strukturi Srbije. Početak i razvoj industrije imao je značajan utjecaj na razvoj socijalističkog i radničkog pokreta. Podaci o ra-

zvoju pojedinih industrijskih grana služe kao argumenti za iznalaženje uzroka pojave socijalističkih ideja. Pri tom prodoru kapitalističke privrede autor pokazuje neravnomjernost razvitka robno-novčanih odnosa u Srbiji. Jedan je od glavnih faktora kapitalističke privrede radništvo koje se javlja zajedno s njom. Radnička je klasa, prema autoru, imala specifičnu strukturu, a i brojno je jačala. Tako se, npr., iz podataka vidi da se broj radnika u razdoblju 1890—1900. povećao za oko 20.000, tj. za oko 28%. Autor je i radničku strukturu i svu njezinu specifičnost prikazao statističkim podacima u obliku tabela. Pojava socijalističkog radničkog pokreta u takvim uvjetima bila je nužna.

Početak pokreta vezan je uz Svetozara Markovića koji je prvi radio na njegovom organiziranju, pokrenuo prvi socijalistički list i prvi objavio socijalistički program. U daljnjem tekstu autor je dao temeljit prikaz djelovanja Svetozara Markovića i grupe njegovih sljedbenika. Na pokret utječe međunarodni socijalistički pokret i osnivaju se prve radničke organizacije. Posebno su bili jaki utjecaji iz Rusije, Švicarske i Francuske. Socijalistički pokret u Srbiji održava veze i s ostalim jugoslavenskim radničkim pokretima. Nakon smrti Svetozara Markovića pokret dolazi u izvjesnu krizu i uglavnom svodi aktivnosti na pokušaje različitih organizacionih formi okupljanja radničke klase. U tom razdoblju, do stvaranja socijaldemokratskih radničkih organizacija, udareni su temelji prvoga radničkog socijalističkog pokreta. Time su bile dovršene sve idejne i organizacione pripreme za stvaranje socijaldemokratske partije u Srbiji. Snaga pokreta bila je ugrožavana unutrašnjopolitičkim prilikama. Vlasti neprestano, ne birajući sredstva pokušavaju uništiti ili barem smanjiti utjecaj ideja i aktivnosti socijalista. Taj period do 1900. zbog toga je, a i zbog diferencijacije u samom pokretu, značio izvjesnu stagnaciju.

Nakon 1900. godine dolazi period osnivanja i djelatnosti socijaldemokratskih radničkih organizacija i Socijaldemokratske partije u Srbiji, koji je prikazan od IV do XV dijela.

Djelatnost socijalističkog pokreta do prvoga svjetskog rata snažno se osjećala u Srbiji. Pokret oživljava nakon perioda stagnacije i dobiva sve više značajke klasnog. Srpska socijaldemokratska stranka (od 1909. partija), osnovana 20. VI 1903, svojom demokratsko-centraliziranom organizacijom i programom sličnim onom Njemačke socijaldemokratske stranke, još više je istakla borbeni, tj. revolucionarni karakter pokreta. U Partiji se osim osnivača Radovana Dragovića, posebno istakao Dimitrije Tucović, dosljedni marksist, koji je svojim radom na čelu Partije još više angažirao sve napredne snage srpskog društva. Usporedo s jačanjem Socijaldemokratske partije razvija se radnički sindikalni pokret koji vodi štrajkaške i tarifne borbe za prava radničke klase. Sindikalne organizacije povezuje Radnički savez. Partija i sindikalni pokret bili su u vrlo uskoj vezi. Osim nastojanja za jačanje i širenje socijalističkih ideja Partija vodi političku borbu protiv buržoazije, režima i militarizma. U centraliziranoj monarhiji, pod režimom vladajućih krugova borba Socijaldemokratske partije za građanske slobode i radničko zakonodavstvo postala je jedan od važnih ciljeva. Partija u toj borbi pokušava izboriti opće pravo glasa i svoje sudjelovanje na izborima. I u skupštini nastavlja borbu za ostvarenje interesa radničke klase. U Srbiji kao pretežno seljačkoj, tj. poljoprivrednoj zemlji, seljačko je pitanje imalo izuzetno značenje. Stoga je i stav Partije prema seljaštvu i seljačkom pitanju bio vrlo važan. Partija je u teoriji i u praksi pokazala da su seljaštvo i seljačko pitanje neodvojivi od radničke klase i pokreta u cjelini. U početku se Partija nije izjašnjavala o, na-

cionalnom pitanju, jer u Srbiji ono nije ni bilo postavljano. Stav prema nacionalnom pitanju kao vanjskopolitičkom, Partija je ubrzo donijela podržavajući borbu za nacionalno oslobođenje Južnih Slavena od austro-ugarske vlasti i makedonskog naroda od turske. Autor daje prikaz držanja Srpske socijaldemokratske stranke prema jugoslavenskom pitanju i prema Balkanskoj federaciji. Prema ratu i imperijalizmu Partija zauzima stav Druge internacionale, a posebno osuđuje proratno ponašanje svoje buržoazije. To je posebno došlo do izražaja u razotkrivanju i kritici ratne politike vlastite buržoazije u balkanskim ratovima. Isti je stav SSDP zauzela i na početku prvoga svjetskog rata, iako je prva njezova žrtva bila upravo Srbija. SSDP se i praktično uključila u međunarodni socijalistički pokret pristupanjem Drugoj internacionali i aktivnim sudjelovanjem u njezinom radu. Osim Partije i sindikati pristupaju međunarodnim organizacijama radničke klase. Rad je nastavljen i u ratnim uvjetima, pa čak i nakon kapitulacije Srbije. Osim u Srbiji, dio socijalista boravi u emigraciji gdje nisu svi zadržali jedinstvene stavove što dovodi do polarizacije snaga u pokretu pa se stvaraju i sindikalne organizacije u emigraciji. Potkraj rata ipak je većina srpskih socijalista podržala stavove Partije što ih je imala na početku rata. Otada počinju, na političkim i organizacionim iskustvima socijalističkoga radničkog pokreta, pripreme za stvaranje revolucionarne partije radničke klase, tj. Komunističke partije Jugoslavije.

Na kraju autor daje popis najvažnije literature i izvora. Korišteni su publicirani izvori, posebno arhivski fondovi, periodika, knjige i članci. Iz popisa je vidljivo da se autor služio opširnom i relevantnom građom.

Knjiga, zapravo, prvi put, cjelovito obuhvaća historiju socijalizma i socijalističkog radničkog pokreta u Srbiji prije stvaranja Komunističke partije Jugoslavije.

Andro Purčić

*HENRI SLOVÈS, L'état juif de l'Union Soviétique,
Paris 1982, 318 str.*

Naslov te knjige skromniji je od njena domašaja. »Židovska država Sovjetskog Saveza« pretpostavljala bi samo priču o Birobidžanu, dalekoistočnoj regiji na obali rijeke Amura, uz kinesku granicu, kamo je 20-ih godina ovog stoljeća krenula židovska kolonizacija, pa je Birobidžan kasnije postao Židovska autonomna pokrajina. Predmet Slovēsova interesa ipak je širi — to je zapravo položaj Židova u sovjetskom društvu od revolucije do danas. Birobidžan i njegova povijest u tome su tek nezaobilazna epizoda. Međutim, autor ima i svoje, djelomično opravdane razloge za takvo naslovljavanje djela: ideja o Birobidžanu kao Židovskoj autonomnoj pokrajini realizacija je zamisli sovjetske vlasti da Židovi postanu nacija kao i druge, pa se utoliko tužna povijest Birobidžana može poistovjetiti s poviješću Židova u SSSR-u.

Oktobarska je revolucija pobudila nade širokih narodnih slojeva da će doći do stvaranja pravednijeg i bogatijeg društva. Ali u studenom 1917. Boljševička je